Църквата "Св. Четиридесет мъченици" – емблема на Търново

Животът във Велико Търново не е прекъсвал в продължение на хилядолетия, доказателство за това са разкритията край църквата “Свети 40 мъченици”. Най-старите заселници тук са били траките. Днес вече има категорични археологически доказателства, че траките-гети, по-късно наречени готи, са обитавали търновските земи. Археологическите разкопки разкриха, че църква, обслужваща населението на късноантично селище, с неизвестно име, най-вероятно готско, е имало още през IV-V век. Мястото, където се е развил манастирският комплекс на Великата лавра, е било обитавано от гети/готи, като районът попаднал в укрепителната система от ранновизантийския период на Търново.

Учените смятат, че районът около храма "Свети 40 мъченици" е бил свещен. Археолозите откриха няколко светски погребения и много керамика от второто българско царство.

След завладяването на Търново от турците църквата била превърната в джамия и именно това я спасява – всички християнски църкви и на Царевец, и на Трапезица са разрушени в османската епоха (1396–1877 г.).

В Пътеводителя от 1907 г. пише: "Когато при една поправка турците са разкопавали за по-здраво полагане основите на минарето, изкопана била една гробница с подземен вход. В тази гробница са били намерени мощите на св. Илариона Мъглински. В същата гробница, се разказваше, че били погребвани български царе, царици и членове от царското семейство. Когато българите минаваха покрай тази църква-джамия, те скритом се кръстеха и се молеха Богу по-скоро да им помогне да се избавят от турците."

През Възраждането, когато се оформя българското национално самосъзнание, българите започнали да търсят и събират оскъдните сведения за своето героично минало. Погледите на мнозина били насочени към превърнатата в „Теке джамия" църква "Св. 40 мъченици". Никой обаче не можел и не смеел да прекрачи прага ѝ, защото рискувал да бъде убит с камъни. Събарянето на минарето на всеки три-четири години без видими външни причини давало основа за създаване на легенди, в които упорито се поддържала вярата, че това е знамение за скорошно падане на турската власт.

Макар че местните управници поради слуховете се отказали да строят повече минаре, от Истанбул били изпратени учен-кадия и архитект да построят ново и здраво минаре. При изкопните работи била открита богата гробница. Турските управници и гръцкият митрополит в града с всички средства се опитали да скрият от българите откритите предмети.

Но ето, че в поругания храм около деня на мъчениците, жена в бяло със златни коси излизала среднощ от олтара. Легендата за „бялата мома", обикаляща нощем църквата „Св. 40 мъченици" и гробовете около нея, е свързана с мощите на св. Петка, съхранявани в църквата до падането на Търново под турска власт. "Тя стояла там в безмълвно съзерцание като че се моли Богу – пише д-р Христо Даскалов. – Сетне запалвала светилник, обикаляла извътре джамията, спирала се на много места и коленопреклонно се отдавала на молитви. Подир туй вратата сама се отваряла и тя излизала на двора."

Докторът записва легендата през 1858 г., когато посещава Търново. Високообразован, той иска да огледа джамията. По време на игото обаче християни не могат да влизат в мюсюлмански молитвен дом. Случаят помага на Даскалов да престъпи закона. Жената на джамийския мютевелия ляга болна и той предлага услугите си на "французки врач". Покрай лечението докторът намира сгода да влезе в бившата православна базилика.

Пред него се извисяват шест каменни колони, три с паметни надписи. Едната е от цар Иван Асен, другата е от времето на Крум, третата е дело на Омуртаг. За надписа на Омуртаговата колона може да прочетете тук. Колкото до надписа на първата колона става ясно, че е на владетеля, построил църквата. "В лето 6738 [1230], индикт 3. Аз Йоан Асен, в Христа Бога верен цар и самодържец на българите, син на стария цар Асен, издигнах върху основите и с живопис украсих докрай тази пречестна църква в името на светите 40 мъченици." За него пише в Паисиевата история, че е погребан именно там.

От Пътеводителя на В. Търново от 1907 г. се разбира, че отново е превърната в църква и била осветена на 9/22 март 1878 год. На 10 февруари 1879 г. в нея се състояла тържествена света литургия в чест на откриване на Учредителното събрание. На 27 юли 1879 г. пак там била извършена тържествена света литургия по случай избиране на първия български княз Александър I Батенберг. На 1 и 3 август 1887 г. били тържествените молебени във връзка с клетвата и възкачването на престола на следващия княз Фердинанд.

Последното, но най-значимо, събитие от времето на Третото царство, състояло се в нея, е тържествена служба на 22 септември 1908 г. по случай обявяване на Независимостта на България. На славния храм обаче било съдено да следва съдбата на държавата не само в радостите, но и в страданията. През фаталната 1913 г. наред с военната катастрофа, сполетяла държавата, мощно земетресение причинило огромни щети по храма.

В следващите десетилетия църквата постепенно започва да се руши. Богослужението в нея било прекратено през 1964 г., когато била обявена за паметник на културата от национално значение. Археологическите проучвания и

споровете между архитектите за вида и начина на реставрацията забавиха възстановяването ѝ с четиридесет години.

През 2004 г., по проект на търновския архитект Теофил Теофилов църквата бе обновена. Само фасадата откъм реката съдържа в най-пълна степен оригиналния вид на средновековната църква. Днес храмът е превърнат в пантеон на българските царе.

По материали от:
http://starotarnovo.blogspot.bg/2017/04/blog-post_10.html

http://starotarnovo.blogspot.bg/2017/04/blog-post_83.html

Подготви: Десислава Бейска

Редактира за ученици: Диляна Гаджева